

HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASINING DAVLAT VA JAMIYATNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI VA AHAMIYATI.

Bobomurotova Mavluda Faxriddin qizi

Annotatsiya: Ushbu maqola davlat va jamiyat rivojlanishida huquqbuzarliklar profilaktikasining muhim o'rnini va ahamiyatini ko'rib chiqadi. Huquqbuzarliklarning oldini olish strategiyalari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga qanday ta'sir qilishi, jamiyat xavfsizligini ta'minlash va barqaror rivojlanishga hissa qo'shishi haqida tahlil qilinadi. Maqola ilmiy adabiyotlar va xalqaro tajribaga asoslanib, profilaktika choralarining samaradorligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: huquqbuzarliklar profilaktikasi, davlat rivojlanishi, jamiyat taraqqiyoti, jinoyatchilikning oldini olish.

Zamonaviy dunyoda davlat va jamiyatning rivojlanishi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ulardan biri huquqbuzarliklar va jinoyatchilikning oldini olishdir. Huquqbuzarliklar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, rivojlanishni sekinlashtirishi mumkin. O'zbekiston Respublikasida huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risidagi qonun huquqbuzarliklarning oldini olishni davlat siyosatining muhim qismi sifatida belgilaydi. Bu profilaktika nafaqat jinoyatlarni kamaytirish, balki aholining huquqiy ongi va madaniyatini oshirish orqali jamiyatni mustahkamlashga qaratilgan.

Xalqaro miqyosda, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlari jinoyatchilik va zo'ravonlikni kamaytirishni iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy sharti sifatida ko'rsatadi. Ushbu maqola ushbu mavzuni chuqur o'rganib, profilaktikaning orni va ahamiyatini ochib beradi.

Huquqbuzarliklar profilaktikasining o'rni.

Huquqbuzarliklar profilaktikasi davlat va jamiyat rivojlanishida markaziy o'rin tutadi. U ichki ishlar organlari faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, huquq tartibotini saqlash va mustahkamlashga xizmat qiladi. Profilaktika choralariga quyidagilar kiradi: huquqiy tarbiya, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, hamkorlikdagi dasturlar va texnologik yechimlar.

1. Huquqbuzarliklar profilaktikasining nazariy asoslari va davlat rivojlanishidagi o'rni.

Huquqbuzarliklar profilaktikasi zamonaviy jamiyatning barqaror rivojlanishida markaziy o'rin tutadi. Bu tushuncha huquq-tartibotni saqlash, huquqbuzarliklarni aniqlash va ularga barham berish, shuningdek, ularning sodir etilish sabablarini va shart-sharoitlarini bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi sifatida ta'riflanadi. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunida (2014 yil 14 may, O'RQ-371-son) bu jarayon huquqiy, ijtimoiy, tashkiliy va boshqa choralar majmui sifatida belgilangan bo'lib, uning asosiy vazifalari shaxs huquqlari himoyasi, huquqiy ongni yuksaltirish va korrupsiyaga qarshi kurashdan iborat.

Date: 17th December-2025

Davlat rivojlanishida profilaktikaning o'rni jinoyatchilikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini kamaytirishda namoyon bo'ladi. Xalqaro tajribaga ko'ra, jinoyatchilik iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi, investitsiyalarni qo'rqitadi va jamiyatda ishonchsizlikni keltirib chiqaradi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG) doirasida, xususan, 16-maqсад (tinchlik, adolat va kuchli institutlar) jinoyatchilikni kamaytirishni iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy sharti sifatida ko'rsatadi. UNODC (BMTning Giyohvand moddalar va jinoyatchilikka qarshi kurash boshqarmasi) ma'lumotlariga ko'ra, yaxshi rejalashtirilgan profilaktika strategiyalari nafaqat jinoyatlarni oldini oladi, balki jamiyat xavfsizligini ta'minlab, barqaror rivojlanishga hissa qo'shadi.

O'zbekistonda profilaktika davlat siyosatining muhim qismi bo'lib, Prezidentning 2017 yildagi PQ-2833-son qarori va keyingi islohotlar (masalan, 2025 yildagi PQ-1-son qaror) orqali mahalla tizimi va ichki ishlar organlari faoliyatini kuchaytirishga qaratilgan. Bu choralar jinoyatchilik darajasini pasaytirib, iqtisodiy resurslarni samarali ishlatishga imkon beradi. Masalan, jinoyatchilik kamayishi investitsiyalarni jalb qiladi, turizmni rivojlantiradi va aholining farovonligini oshiradi.

Profilaktikaning nazariy asoslari kriminologiyada ildiz otgan bo'lib, u ijtimoiy nazorat nazariyasi (T. Hirschi), ijtimoiy disorganizatsiya nazariyasi (C. Shaw va H. McKay) va situational prevention (R. Clarke) kabi yondashuvlarga asoslanadi. Bu nazariyalar jinoyatchilikni individual emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy omillar (ishsizlik, ta'lim etishmasligi, oilaviy muammolar) natijasida ko'radi. Shuning uchun profilaktika nafaqat repressiv (jazolar), balki preventiv (oldini olish) choralar orqali amalga oshirilishi kerak.

Davlat rivojlanishida profilaktika iqtisodiy zararlarning oldini oladi. Jahon banki va UNODC hisob-kitoblariga ko'ra, jinoyatchilik global iqtisodiyotga yiliga trillionlab dollar zarar yetkazadi. O'zbekistonda esa, ichki ishlar organlari va mahalla tizimi orqali profilaktika choralari kuchaytirish orqali bu zararlarni minimallashtirilmoqda. Masalan, voyaga yetmaganlar orasida huquqbuzarliklar profilaktikasi ta'lim va tarbiya orqali amalga oshirilib, kelajak avlodning ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi.

2. *O'zbekistonda huquqbuzarliklar profilaktikasining huquqiy va institutsional asoslari.*

O'zbekiston Respublikasida huquqbuzarliklar profilaktikasi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun bilan tartibga solinadi. Qonunning 5-moddasida profilaktikaning asosiy vazifalari: shaxs huquqlari himoyasi, huquqiy madaniyatni yuksaltirish, huquqbuzarlik sabablarini bartaraf etish belgilangan. Qonun huquqbuzarliklarning turlarini (umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik) ajratib, har biriga mos choralar ko'rsatadi.

Profilaktikani amalga oshiruvchi organlar tizimi keng: ichki ishlar organlari (asosiy ijrochi), prokuratura, Milliy gvardiya, adliya, bojxona va soliq organlari, ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalari. Ichki ishlar organlari kriminogen vaziyatni tahlil qiladi, profilaktika dasturlarini ishlab chiqadi va huquqbuzarlik sabablarini bartaraf etadi. 2025 yildagi

Date: 17th December-2025

islohotlar (PQ-1-son qaror) doirasida migratsion profilaktika bo'linmalari va ma'muriy konvoy guruhlarini tashkil etilib, mahallalarda xavfsiz muhit yaratish kuchaytirildi.

Mahalla tizimi profilaktikaning muhim instituti bo'lib, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari orqali huquqbuzarliklarni barvaqt aniqlaydi. Prezidentning 2017 yildagi qarori bilan har payshanba "Huquqbuzarliklar profilaktikasi kuni" deb belgilangan, bu mahalla faollari va profilaktika inspektorlarining hamkorligini ta'minlaydi. Mahalla posbonlari o'rniga profilaktika inspektorlari joriy etilib, ular psixologik va ijtimoiy yordam ko'rsatadi.

Voyaga yetmaganlar orasida profilaktika alohida e'tibor talab qiladi. "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun va Milliy gvardiyaning bolalar bilan ishlash boshqarmasi orqali psixolog-inspektorlar faoliyati yo'lga qo'yilgan. Bu choralar oilaviy-maishiy zo'ravonlik, giyohvandlik va bezorilikni oldini olishga qaratilgan.

Xalqaro hamkorlikda UNODC va EXHT loyihalari orqali profilaktika tajribasi almashilmoqda. Masalan, "E-ijtimoiy profilaktika" axborot tizimi huquqbuzarliklarni avtomatik ro'yxatga olib, tezkor choralar ko'rishga imkon beradi.

3. Huquqbuzarliklar profilaktikasining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati va xalqaro tajriba.

Huquqbuzarliklar profilaktikasining ahamiyati jamiyat xavfsizligi va barqaror rivojlanishda ko'rinadi. Brennan Center tadqiqotlariga ko'ra, jamiyat tashkilotlari soni oshishi jinoyatchilikni 1-1.2% ga kamaytiradi. O'zbekistonda nonprofit tashkilotlar va mahalla jamiyatlari bu rolni o'ynaydi.

Iqtisodiy jihatdan, profilaktika investitsiyalari uzoq muddatli foyda keltiradi. UNODC hisobiga ko'ra, jinoyatchilik global iqtisodiyotga katta zarar yetkazadi, profilaktika esa bu xarajatlarni kamaytiradi. Masalan, bandlik va ta'lim dasturlari yoshlarni jinoyatchilikdan himoya qiladi, bu esa iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

Xalqaro tajribada community-based prevention (jamiyatga asoslangan profilaktika) samarali. AQShda Brennan Center tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, jamiyat tashkilotlari jinoyatchilikni pasaytirishda muhim rol o'ynaydi. Evropada situational prevention (vaziyatga asoslangan oldini olish) orqali shahar muhitini loyihalash (CPTED - Crime Prevention Through Environmental Design) jinoyatlarni kamaytiradi.

O'zbekistonda mahalla tizimi shunga o'xshash: mahalla huquq-tartibot maskanlari orqali profilaktika inspektorlari va faollar hamkorligida ish olib boriladi. Bu tizim ijtimoiy reabilitatsiya va moslashtirish choralarini o'z ichiga oladi, jabrlanuvchilarga va huquqbuzarlarga yordam beradi.

Yoshlar va ayollar orasida profilaktika alohida ahamiyatga ega. Xotin-qizlar orasida zo'ravonlik va ekstremizmning oldini olish bo'yicha EXHT loyihalari amalga oshirilmoqda. Yoshlar orasida esa sport va ta'lim orqali resilience (chidamlilik) oshirilmoqda.

4. Profilaktika choralarining samaradorligi va kelgusidagi istiqbollar.

Date: 17th December-2025

Profilaktika choralarining samaradorligi statistikada ko'rinadi. O'zbekistonda islohotlar natijasida jinoyatchilik darajasi pasaymoqda, ammo muammolar (ishsizlik, migratsiya, giyohvandlik) saqlanib qolmoqda. 2025-2026 yillarga mo'ljallangan milliy dasturlar narkojinoyatlarga qarshi kurashni kuchaytiradi.

Kelgusida raqamli texnologiyalar (AI va big data) profilaktikada qo'llanilishi kerak. Xalqaro tajribada "Line Up, Live Up" kabi sport loyihalari yoshlarni jinoyatchilikdan uzoqlashtiradi.

O'zbekistonda mahalla tizimini yanada raqamlashtirish, psixologik yordamni kengaytirish va xalqaro hamkorlikni chuqurlashtirish zarur. Bu choralar davlat va jamiyat rivojlanishini tezlashtirib, barqarorlikni ta'minlaydi.

Davlat boshqaruvida profilaktika fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish tizimida muhim rol o'ynaydi. Masalan, mahalla tizimi orqali huquqbuzarliklarning oldini olish jamiyatning faolligini oshiradi va rivojlanishga hissa qo'shadi. Xalqaro tajribada, jamiyat tashkilotlari jinoyatchilik darajasini pasaytirishda muhim o'rin tutadi, chunki ular kam ta'minlangan jamoalarga resurslar va qo'llab-quvvatlash taqdim etadi.

Shuningdek, profilaktika iqtisodiy rivojlanishda muhimdir. Ish o'rinlarini yaratish va ta'lim dasturlari jinoyatchilikni kamaytirish strategiyasi sifatida ko'riladi, chunki ular ijtimoiy omillarni bartaraf etadi. O'zbekiston kontekstida, voyaga yetmaganlar o'rtasidagi huquqbuzarliklar profilaktikasida ta'lim va tarbiyaning o'rne katta.

Huquqbuzarliklar profilaktikasining ahamiyati.

Huquqbuzarliklar profilaktikasining ahamiyati jamiyat xavfsizligini ta'minlash va barqaror rivojlanishda namoyon bo'ladi. U nafaqat jinoyatlarni kamaytiradi, balki iqtisodiy zararlarning oldini oladi va aholining farovonligini oshiradi. Masalan, profilaktika dasturlari orqali jamiyatning iqtisodiy taraqqiyoti ta'minlanadi, chunki jinoyatchilik kamayishi investitsiyalarni jalb qiladi va turizmni rivojlantiradi.

Davlat siyosatida profilaktika jinoyatchilikka qarshi kurashning asosiy vositasi bo'lib, huquqiy ta'lim orqali aholining huquqiy madaniyatini oshiradi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, profilaktika investitsiyalari samarali bo'lib, uzoq muddatli iqtisodiy foyda keltiradi.

Jamiyatda profilaktika jamoaviy ishtirokni rag'batlantiradi, bu esa zo'ravonlikni kamaytirishga olib keladi. Bundan tashqari, ta'lim va bandlik dasturlari jinoyatchilikni oldini olishda muhim, chunki ular yoshlarni ijtimoiy muammolardan himoya qiladi.

Huquqbuzarliklar profilaktikasi davlat va jamiyat rivojlanishida muhim o'rin tutib, uning ahamiyati ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyotda namoyon bo'ladi. Profilaktika choralarini kuchaytirish orqali O'zbekiston va xalqaro jamiyat barqaror rivojlanishga erishishi mumkin. Kelgusida ushbu sohada tadqiqotlar va hamkorlikni rivojlantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

Date: 17th December-2025

2. United Nations Office on Drugs and Crime. Comprehensive Strategies for Crime Prevention towards Social and Economic Development.
3. Brennan Center for Justice. Community Organizations Have Important Role in Lowering Crime Rates.
4. O'zbekiston Respublikasi Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida qonun.
5. Ichki ishlar organlari huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'linmalari faoliyatining asosiy yo'nalishlari.
6. Problems of organization and implementation of prevention.
7. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi hujjatlari.

